

Dobrodošli u Velu Špilju!

Ova izvanredna vapnenačka pećina, nastala prije više milijuna godina djelovanjem vode, ima jedinstvenu povijest.

#1

No prije nego što uđemo u špilju, na trenutak se zaustavimo i promatrajmo pogled. Kada stojite na rubu brežuljka možete dolje vidjeti luku Vele Luke. Ista je obrubljena kućama koje se naizgled uspinju terasama maslinika. Preko puta luke možete vidjeti brežuljak Vranac, a na lijevoj strani najviši

Pogled iz Vele Špilje

Europa u vrijeme posljednjeg glacijalnog maksimuma

brežuljak Hum, nasuprot tomu na ušću luke otok Ošjak i Jadran. To je ono što vidimo danas, ali kad bismo gledali iz špilje prije 20.000 godina, vrijeme kada počinje naša priča, pogled bi bio posve drukčiji. Umjesto mora vidjela bi se brežuljkasta zelena dolina, a iza nje jadranska ravnica. Utočište iz ledenog doba koje su podjednako posjetile i životinje i ljudi. Možda bi se u daljini moglo vidjeti more kao svjetlucaње na horizontu, udaljeno oko 20 kilometara. Krda divljači koja su prelazila dolinu prema ravnici bila bi bogata plijen lovcima. Donosili bi odabrane dijelove

životinjskog tijela na špiljsko ognjište, dok bi nemilosrdno, skoro polarno vrijeme vani haralo...

Prije 20.000 godina more bi bilo udaljeno 20 km

Kada se okrenete i pogledate ulaz Vele Špilje druga razlika postaje jasna: Prije 20.000 godina luk otvora jame bio bi mnogo viši. Zapravo, ovdje se nalazimo na sedimentnom sloju visokom oko deset metara, koji se tijekom godina gomilao. Dakle, kada uđete u špilju nalazite se na tlu sadašnje epohe, tek kad se spustite niz nagib, doživjet ćete putovanje kroz vrijeme. Međutim, prije nego što to učinite, prebacite se prvo na desnu stranu, tako da možete pogledati prema donjim, nižim iskopinama.

Ulaz u Velu Špilju

#2

Arheolozi na zadatku

Ako ste dovoljno sretni da apsolvirate posjet tijekom iskopa, moći ćete promatrati nekoliko arheologa kako obavljaju svoje dužnosti. Ako ne, vidjet ćete na čemu su radili. Arheolozi ovdje rade od sedamdesetih godina. Prije nego što su počeli rad, dogodilo se nešto izvanredno. Izuzetno u našim očima - ali nešto sasvim normalno za ta prapavna vremena.

Tako se dogodilo da je oko zaljeva sagrađena nova cesta te je bio potreban materijal za ispune močvarnih područja na sjevernom kraju luke. U špilji je bilo mnogo zemlje, pa je netko imao ideju, vaditi je s

bagerom i odvoziti je onamo gdje je bila potrebna.

Kada pogledate udesno vidjet ćete nekoliko crvenih linija.

Možete li ih uočiti?

One označavaju originalnu razinu tla prije nego što je bager krenuo na posao. Kada promatrate stražnji zid špilje, vidjet ćete tamniju kamenitu površinu i površinu svjetlijeg kamena. Crta na kojoj se susreću oba stjenovita sloja označava razinu tla. Tako je u samo nekoliko mjeseci mehaničkog iskapanja uklonjeno četiri do pet tisuća godina dokaza o jedinstvenoj povijesti Vele Špilje iz gotovo tri četvrtine jame. Dapače, to se ne bi dogodilo u današnjici, budući da su ljudi svjesni gubitka informacija; no omogućilo je arheolozima da od razdoblja neolitika brže i dublje kopaju.

Sloj sedimenta tijekom 1970-ih

Spuštamo se nagibom znajući da se sa svakim počinjenim korakom vraćamo u vremenu, od željeznog i brončanog razdoblja do neolitika: mlado kameno doba. U ovom trenutku nećemo se zaustaviti već ćemo se spustiti do sadašnjih iskopina kroz mesolitik odnosno srednjovjekovno kameno doba prema paleolitu odnosno kasnom kamenom dobu, dokle zapravo aktualna iskopavanja dosežu.

#3

Tih je dana većina Europe bila pokrivena ledom. Na osnovi pronađenog peluda znamo da je krajolik oko Vele Špilje bio stepa. Oni ljudi koji su slijedili stada tražili su sklonište u špiljama poput Vele Špilje za neodređeno vrijeme.

Pronađene kosti ukazuju da su lovili jelene, divlja goveda, divlje konje i divlje svinje. Pravili i koristili su kremene alate. U najnižim slojevima pronađeno je više od 1.000 obrađenih alata; i pošto znamo da takvi kremenjci nisu bili dostupni na lokalnoj razini, smatramo da su ili putovali ili razmijenjivali kamenja na duge distance. *Možete li zamisliti kako bi bilo pronaći kamen i obrađivati ga drugim kamenom sve dok dobijete oštar alat - i kakav bi bio osjećaj koristiti ga?*

Baš kao za lov i bitke alati su također korišteni za bušenje malih rupa u zube divljači.

Pronađen je vrlo velik broj zubiju, a analizom tragova na rupicama spoznali smo koje su bile nanizane a koje prišivene na odjeću. No još uvijek ne znamo tko ih je nosio, jesu li ih koristili svi - muškarci i žene – i da li su bili simboli prestiža i statusa ili jednostavno samo ukrasi. *Što Vi mislite?*

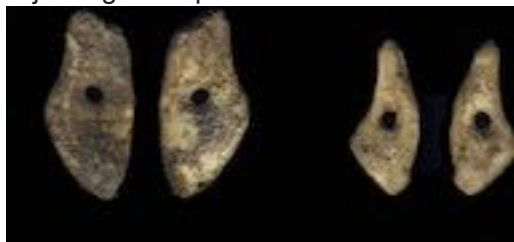

Također znamo da su oblikovali meku glinu u figurice. Napravili bi životinjske i ljudske figure i ukrašavali ih urezima. Ne znamo jesu li namijenjeni igračkama za djecu, kao materijal za podučavanje mladih lovaca ili

za šamanske i duhovne rituale.

Izgleda da je glinena figura, vjerojatno tijekom sušenja uz logorsku vatru, jednog dana pala u istu.

Probodeni jelenovi zubi

Kada se glinu zagrijava na više od 325°C ona prolazi kemijsku promjenu, stvrdne i nikada se ne povraća u mekano stanje kada dođe u dodir s vodom. Čim se žeravica ugasila i figura izvadila netko je očigledno prepoznao da se to tako može postići. Dosad su arheolozi pronašli desetine komada prženih glinenih figura u sedimentarnim slojevima starim od oko

17.000 godina. Tijekom sljedećih 2.000 godina nastavlja se izrada pečenih glinenih figura u špilji. Ni plitice ni zdjelice nikad nisu bile izrađene, nego samo figure.

Spaljena glinena figura

Figurice životinja

Jedan od čimbenika koji čini Velu Špilju tako jedinstvenom jeste da je jedan od samo pet lokacija u glacijalnoj Europi gdje su pronađene spaljene glinene figure.

Ako pogledate oko sebe primijetiti ćete da su 42 komada pronađena na samo 10 četvornih metara iskopa...zamislite što bi još moglo biti pronađeno kada se ostatak špilje iskopa!

#3b

Izrada spaljenih glinenih figura naglo je obustavljena. Razlog tomu bio je, pretpostavlja se, događaj koji je toliko zastrašio stanovnike špilje da su pobjegli te da se za veoma dugo razdoblje nisu vratili.

Prije oko 15.000 godina u uvali Napulja desila sa ogromna vulkanska erupcija. Naziva se Napuljska žuti

Debeli sloj pepela

tuf-kamen pojava. Arheolozi su u sedimentu pronašli sloj pepela iz pepelnog oblaka. Dovoljno je opsežan da se može zaključiti da je mnogo pepela palo i prekrilo cijelo područje.

Možete li zamisliti što su ljudi vidjeli ili kako su se osjećali?

Mora se sumnjati da su znali za vulkan, ali jednog dana primijetili bi tamne oblake i žarko crvene sutone – tada ne bi više mogli vidjeti sunce... bili bi obavijeni gustom otrovnom maglom. Moguće je da su životinje bježale, a pošto su ljudi bili mnogo više u skladu s prirodom oni bi možda također bježali. Ako to nisu učinili zasigurno su zamijetili kako je pepeo, poput snijega, polako padao i sve prekrio...krajolik devastirao i život odjednom prerano okončao.

Je li to razlog što je špilja ostala nenastanjena tisućama godina?

Kad odemo udesno, ugledati ćemo obuhvatni profil mnogih kamenitih slojeva i naslaga.

#4

Svaki sloj kamena predstavlja drugačije vremensko razdoblje. Pomno bilježenje ovih slojeva i svih nalaza pomaže nam u rekonstruiranju povijesti špilje. Još jedan razlog zbog čega je Vela Špilja tako jedinstvena jeste da ima vrlo dugi kronološki niz ljudske prisutnosti i korištenosti. Pronalasci kamenih alata, životinjskih i ribljih kostiju su indicije da su ljudi živjeli u špilji i koristili se njome kroz skoro cijelo njezino postojanje odnosno kroz sve slojeve.

Krov Vele Špilje

Arheolozi pomoću znanstvenih metoda mogu odrediti starost slojeva i otkrića koji su u njima, npr. putem radiokarbon-analizom kostiju ili ugljena, dendrokronologije ostataka stabala i termoluminiscencije, tj. mjerenja svjetlosti. Spoznaje o starosti kamenitih slojeva pomažu nam da doznamo kada su se događaji otprilike odvijali, baš kao i ona vulkanska erupcija.

Primjerice kad pogledate špiljski strop vidjet ćete dva velika otvora...kada su nastala?

Ova velika stijena pred Vama je

duboko ukopana. Određivanjem starosti gornjeg i donjeg sloja možemo utvrditi da je pala negdje prije 9.000 do 14.000 godina, potkraj posljednjeg ledenog doba kad se klima zagrijavala i razina mora porasla.

Postoje neki dokazi koji upućuju na enorman potres ili čak na čitav niz potresa kao uzrok kolapsa krova. Možda je to bio razlog koji je doveo do toga da špilja ostane nenastanjena za nekoliko tisuća godina?

Srušeni gromad s krova špilje

Ako krov ipak nije tada kolabirao, onda ljudi paleolitika - prethodnog vremenskog perioda – koristeći jamu kao sklonište nebi imali tako osvijetljenu špilju kao što to danas iskušavamo.

Sea level reaches Ošjak 11,000 years ago

Porast razine mora bila bi uočljiva lovcima tragajući za stadima jer bi pristup k Jadranskoj dolini postupno postao sve manji i manji. Zapravo, prije otprilike 11.000 godina Korčula postaje otok. Možete zamisliti priče koje su prenošene s jedne generacije na drugu - opisujući posve drugačiji svijet...

#4b

Oni koji su koristili Velu Špilju u to vrijeme, u mezolitiku ili srednjovjekovnoj kamenoj dobi, dobro su živjeli od riba i školjki.

Na temelju ogromne količine pronađenih kostiju, arheolozi mogu tvrditi da je ribolov na skuše bila važna aktivnost. Sakupljen je takav veliki broj ribljih kralježaka da se čini, da je špilja vjerojatno upotrijebljena za preradu ribe, možda i za sušenje iste u gotovo industrijskim dimenzijama. Etnografski dokazi iz sedamdesetih godina pokazuju da je čoporsko ponašanje skuša u određenim godišnjim razdobljima prilično olakšalo lov na njih, pomoću pomno postavljenih mreža duž obale. Prisutnost

Pronađene su veće količine kosti skuše nekolicine kostiju od tune i sabljarke govori nam da su ljudi također lovili na otvorenomu moru, vjerojatno u lađama.

Divljač s tog područja uskoro je bila pojedena. Nedostatak velike divljači značilo je da su se otada lovile manje životinje poput srna, lisica i zečeva. Fakt je da su lisice tako intenzivno bile lovljene da je tokom godina ta vrsta postala sitnija i manje robusna. Kako to znamo? To nam potvrđuju pronađene kosti.

Isto tako je iz nađenog alata vidljivo da stanovnici i radnici tog područja nisu putovali da bi na udaljenijim mjestima kupovali kvalitetnije kremene, nego su bili zadovoljni alatom izrađenim od lokalnog, lošijeg kamena. Pronađeno je mnogo više koštanog alata. To su obično tanki, igličasti špicevi i bili bi upotrijebljeni za šivanje odjeće, a vjerojatno i za proizvodnju mreža.

Zanimljivo je da su ljudi, iako imajući lak pristup brojnim školjkama za proizvodnju ukrasnih bisera, u to vrijeme birali samo jednu vrstu školjke - colombella rustica - za probadanje i navlačenje.

Moglo ih se upotrijebiti kao ukrase na odjeći i glavi, nakit ili ukras za kosu.

Također je interesantno da su ove školjke pronađene na cijelom središnjem Balkanu i na području Jadrana – i to isključivo. To sugerira zajedničku tradiciju između široko raspršenih skupina ljudi. *Imate li pojam zašto?*

Mjesto s kostima

Probodene školjke

Dopustite nam da odemo do zida uz iskopine.

#5

Upravo na ovom mjestu pronađeno je nekoliko grobnica. Sve su oko 9.000 godina stare i potiču iz mezolitika ili srednjeg kamenog doba. Pokopani dio kostura 40-godišnjeg muškarca otkriven je u špilji na rubu aktualnog iskopa. Među njegovim je kostima pronađeno mnogo perforiranih školjaka, što dokazuje da je pokopan u biserima ukrašenom odijelu.

A možda je nosio biserno pokrivalo za glavu ili su mu školjke eventualno bile upletene u kosu.

Od njegovog kostura nedostajali su vršak lubanje, zdjelica, bedrene kosti i obje goljenice kao i nadlaktica i lakat jedne ruke. Tek je pokopan nakon što se tijelo raspalo, velike važne kosti su iskopane i uklonjene. Nema znakova da su životinje remetile njegov grob; stoga znamo da su to bili ljudi koji su uzeli kosti za posebnu svrhu. *Možete li zamisliti o kakvoj se svrsi radilo?*

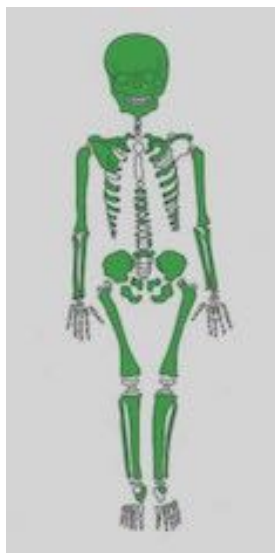

Pogreb i ponovljeni pogreb

Na istom mjestu pronađeni su ostaci hrane: riba, ljuskari, morski i kopneni puževi. Možda se održala svečana gozba. U dobi od 40 godina smatralo ga se starom osobom; možda je bio osoba od posebne važnosti. *Možete li zamisliti zašto je to tako bilo?*

Nešto dublje u špilji možete vidjeti jedan dodatni iskop. Približimo se.

#6

Na ovom mjestu otkrivene su neke dobro očuvane dječje grobnice: jedan pretporođajni fetus i troje djece mlađe od četiri godine. Ono što je zanimljivo jeste da nikakve dječje kosti ruku i stopala nisu pronađene, isto tako nedostajale su jedna ili više glavnih kostiju, a od fetusa su ostale samo njegove nožne kosti. Nije bilo zuba niti ureza u kostima. *Zašto mislite da te kosti nedostaju?*

Grobnice su još jedan od razloga zašto je arheologija Vele Špilje jedinstvena. Jedini primjeri dječjih grobova nalaze se u mesolitnoj Hrvatskoj, kao i jedini primjer posmrtnog pogreba, onog odraslog čovjeka, gdje se grob ciljano otvara i tijelo se potom ponovno pokapa. Možemo se samo pitati zašto su mu veće kosti namjerno uklonjene, što im se dogodilo i kako su popratni pogrebni obredi izgledali. Nadajmo se da će se pronaći veći broj grobnih mjesta, a njihova

iskopavanja biti temeljito dokumentirana kako bi znanstvena istraživanja pomogla odgovoriti na ova pitanja.

Usmjerite pogled na ulaz pećine. Možete li ga zamisliti sa svim uklonjenim krhotinama, skoro na istoj razini na kojoj upravo stojite? Između nas i ulaza popadale ogromne stijene sa špiljskog stropa. *Što je se tada dogodilo?*

#6b

Život oko Vele Špilje nije stagnirao. Stranci su dolazili brodom iz blizine i daleka. Sa sobom su donijeli nove ideje, nove alate, nove materijale, nove tradicije. Neki su se skrasili, drugi su se odselili. Nalazimo

Uklesana keramika oko 8.000 PP

se u eri neolitika odnosno mladog kamenog doba. U Veloj Špilji pronađeni su kremen, koji potječu s talijanskog poluotoka; njima se trgovalo na licu mjesta ili su dostavljeni. Koristili su se za izradu alata, oštrica i strelica. Keramika se pojavila a njena uporaba za posude i posuđe proširila diljem velikog područja: Neki ovdje pronađeni objekti pokazuju sofisticirane uklesane dekore, dok su drugi - od žuto-smeđe gline - ukrašeni crvenim spiralama, točkicama i linijama. Uzgoj žitarica započinje, a iskopano mlinsko kamenje za proizvodnju brašna dokazuje da se prerada hrane nadalje odvijala u pećini, iako se mislilo da su ljudi obično živjeli vani u skloništima ili kućama. Od životinjskih ostataka znamo da se oko Vele Špilje etabliralo čuvanje i postojano pripitomljavanje životinja - još jedna značajna karakteristika neolitika.

Da biste jednu od indicija razumjeli koje arheolozi sve to sugeriraju, trebali biste biti blizu zida pored jarka koji je trenutnom iskupu najbliži.

#7

Slojevi životinjska gnoja

Kada pogledate dijagonalno prijeko ugledati ćete blizu stropa jedan areal koji je od potpornog zida ostao otkriven. Ako bolje pogledate primijetiti ćete tamno sive i svijetlo sive slojeve. Ovi približno 6.000 do 8.000 godina stari slojevi pripovijedaju nam jednu drugu priču. Mi to nazivamo 'slojevitom tortom'. To su zapravo naslage zapaljenog gnojiva: životinjski izmet. Svijetlo-sivi slojevi predstavljaju osušeno đubre koje je bilo spaljeno; tamno-sivi donji sloj pokazuje vlažno đubre koje je bilo previše mokro da bi se tijekom paljenja zapalilo.

Izgleda, dakle, da je tijekom većeg dijela neolitika špilja bila ponekad korištena kao staja: za čuvanje ovaca i koza zajednice. Stočari bi tu vjerojatno smjestili svoja stada kako bi ih zaštitili od zime, a oni bi imali skloništa oko ulaza u špilju. Pronašli smo komade njihovih ukrasnih predmeta za kućanstvo u tim višim slojevima. Početkom proljeća stada bi bila protjerana na pašnjake. Ogromna količina gnojiva koja bi se nakupila tijekom zime bila bi ostavljena da se osuši u toplim mjesecima. Čini se da su ga stočari prije povratka u špilju zapalili kako bi ubili insekte i špilju ponovno pretvorili u zimski zaklon.

Kad se počnemo vraćati do ulaza možemo gledati na zbirku životinjskih kostiju. Neke od njih su jako stare, a poneke su iz našeg vremena. Pokazuju brojne životinje: jelena, magarca, psa, ovcu i kozu. Možete li razriješiti šta je šta?

#8

Ne vjerujemo da je Vela Špilja služila za stanovanje tijekom brončanog i željeznog doba. Ljudi su se vjerojatno selili na viša mjesta, kao u neke obližnje gorske utvrde koje su bile otkrivene. Ovi tereni pružali su bolji vid na kanale i otoke. Kamene kuće otkrivene su na brežuljku Kopila kraj Blata, a u njegovom podnožju postoji velika i složena nekropola izgrađena od cigle.

Nekropola kod Kopila

Gaius Octavius

Ondašnji ljudi, koji su od Rimljana nazvani Ilirima, bili su poznati po svom gusarenju - posebice rimskih brodova koji su trgovali na tim prostorima. Tacitus je napisao da su bili takva sablazan da je Octavius (kasniji Caesar Augustus) kao rimski guverner - osvećujući se - uništio cijelu populaciju. Jedna pouka za sve njihove susjede da ne nepoštuju Rimljane i njihove brodove.

Dok napuštamo špilju možemo se opet okrenuti i promatrati veličinu prostora u kojem su bezbroj pojedinaca tijekom raznovrsnih epoha živjeli, radili i igrali - makar za određena razdoblja svog postojanja.

Zahvaljujemo lijepo na posjetu Vele Špilje. Kao što ste primijetili još uvijek ima mnogo otvorenih pitanja, toliko toga za iskopati i toliko njezinih tajni za otkriti.

*

*

*

Ovaj tekst temelji na informacijama iz sljedećih istraživačkih radova:

2014 Cristiani E, Farbstein R, Miracle PT, *Ornamental traditions in the Eastern Adriatic: The Upper Palaeolithic and Mesolithic personal adornments from Vela Spila (Croatia)*. Journal of Anthropological Archaeology, v36, pp21-31.

2014 Miracle PT, O'Connor T, Rainsford C, *Fishing in the Adriatic at the Mesolithic–Neolithic transition: Evidence from Vela Spila, Croatia*. Environmental Archaeology. v9(3) pp311-320.

2014 Mihanović H, Sikora M, Vilibić I. *Paleo-coastline of the Central Eastern Adriatic Sea, and PaleoChannels of the Cetina and Neretva rivers during the last glacial maximum*. Acta Adriatica. v55(1) pp3-18.

2013 Forenbaher S, Kaiser T, Miracle PT, *Dating the East Adriatic Neolithic*. European Journal of Archaeology v16 (4) pp589–609.

2012 Brajković D, Farbstein R, Miracle PT, Radić D, *First Epigravettian Ceramic Figurines from Europe (Vela Spila, Croatia)*. PLoS ONE v7(7): e41437.

2010 Lightfoot E, Miracle PT, O'Connell T, Radić D, Slaus M, *Stable Isotope Analysis of Human Diets during the Mesolithic and Neolithic periods at Vela Spila Cave, Korcula UDK 903.3 (497.5 Korčula)*.

2010 Miracle PT, Radić D, Wallduck R, *Treatment of the Dead in the Late Mesolithic: Reconstructing Taphonomic Histories of Human Remains from Vela Spila, Croatia*. UDK: 393 (497.5 Vela špilja).

2005 Forenbaher S, Miracle PT, *The Spread of Farming in the Eastern Adriatic*. Antiquity v79 pp514-528.

